

Halk Şiirinde Hazırlıksız Şiir Söyleme Geleneği Üzerine Bazı Tesbitler

Dilâver DÜZGÜN

Prof. Dr. Umay Günay, halk şiirinde «ayak» konusu üzerindeki düşüncelerini açıkladığı bir makalesinde¹ usta malı söyleme ile hazırlıksız şiir söyleme arasındaki ilişkiye değinerek kafiye ve rediften oluşan «ayak»ların halk şiirindeki fonksiyonu üzerinde durur. Günay'ın konuyla ilgili önemli tesbitlerinden biri de «birbirlerinden habersiz iki âşık, aynı ayak ve aynı konuda birbirine fevkalade yakın şiirler söyleyebilirler» biçimindedir.

Mahallinde yaptığımız araştırmalar ve derlediğimiz örneklerin aynı bakış açısıyla incelenmesi, bu yazımın konusunu oluşturacak ve bazı dikkatlerimiz ortaya konulacaktır.

Saz şiiri geleneğinin tarihi merkezlerinden biri olan Erzurum'da Âşık Nuri Çırağı'nın işlettiği Âşıklar Kahvesi, hem geleneğin icra edildiği, hem de genç âşıkların yetiştiği bir ocak olarak varlığını sürdürmektedir. Müdavimi bulunduğum kahvenin 21 Mayıs 1991 günkü programı sırasında usta âşıklardan Mevlüt İhsani, Âşık Rahim Sağlam'a «Sevdiğim koyasın taş mezarıma» biçiminde bir ayak vererek bu ayakla şiir söylemesini istedi. Rahim Sağlam, şiirini irticalen söyledi. Daha sonraki günlerde aynı ayağı bu söylenen şiirden haberi olmayan diğer genç âşıklara vererek kendilerinden irticalen birer şiir istedik. Bunu uzun zaman aralıklarıyla gerçekleştirmek ve her oturumda sadece bir şiir tesbit etmek suretiyle sonra söyleyen âşığın, kendinden önce söylenen şiiri duymamasını ve hiç bir şekilde hatırlamamasını sağlamaya çalıştık. Böylece beş ayrı genç âşıktan birbirinden habersizce ama aynı ayakla hazırlıksız söylenmiş birer şiir derledik. Son

söylenen şiirin tarihi ise 1 Ekim 1991 idi. Şiirlerin tamamını tesbit ettikten sonra bir değerlendirmeye tabi tuttuk. Dördü âşık, altısı en az doktora seviyesinde akademik çalışma yapmış öğretim elemanı olmak üzere on ayrı jüri üyesine şiirleri sunduğumuzda jüri üyelerinin her biri şiirlerin birbirlerine yakın değerde olduklarını belirttiler. Mutlaka bir sıralama yapmamız gerektiği yolundaki uyarılarımızdan sonra jüri üyelerinin verdikleri puanlar, şiirlerin aşağıdaki şekilde sıralanmasını gerektirdi:

1. Şiir:

Ela gözlüm öz elimle dikesin
Gül ile birlikte taş mezarıma
Ayrılığın hasretini çekesin
Sakin dökmeyesin yaş mezarıma
Sevdiğim sen beni her an anarak
Ah çektikçe ciğerimden kanarak
Acı, tatlı günlerimi anarak
Koyarsan uyursun baş mezarıma
Âşık Mustafa'yım halin görürüm
Belki ne haldesin diye sorarım
Benden ayrı kaldın diye yanarım
Teselli bulursun, koş mezarıma.

2. Şiir:

Deli gönül der ki kendi elinle
Sevdiğim koyasın taş mezarıma
Gidenler dünyadan geri gelir mi
Akıtp döksen de yaş mezarıma,
Deli gönül güneş gibi aşınca
Dostlarımin gözyaşları taşınca
Bu bedenim bir toprağa düşünce
Konup da ötüşür kuş mezarıma.
Rahim'in gözünde hicran kanları
Gelenler dolaşır bu boş hanları
Hatırına düşüp bayram günleri
Arzulayıp beni koş mezarıma.

3. Şiir :

Şu fani dünyadan göçüp gidersem
Bilmem döker misin yaş mezarıma
Madem ki sevgimiz kopmaz bir bağdı
Gelip koyar mısın taş mezarıma.
Uyanmazsam zindan olur sabahım
İçimde gizlidir yıllardır ahım
Eğer ki çok ise benim günahım
Eser tipi, boran, kış mezarıma
Şahiner bu yolda eviyor ise
Hakkiçin dizini dövüyor ise
Eğer dostlar beni seviyor ise
Gelir ahbap, yârân, eş mezarıma.

4. Şiir :

Seni seven öldü muhannet yarım
Yetiş ey sevdiğim koş mezarıma
Senden başka bana yanan olmadı
Çabuk iki tane taş mezarıma
Benden sonra kara bağla sevdiğim
Hasretle yüreğin dağla sevdiğim
Otur başucumda ağla sevdiğim
Akıt birkaç damla yaş mezarıma
Yavuzer söylüyor bilinmez yolum
Titriyor dillerim, titriyor kolum
Hakkın huzurunda günahkâr kulum
Bir Fatıha oku, koş mezarıma.

5. Şiir :

Yaşarken ölmüşem zalim sevdiğim
Gelip de ağlama, boş mezarıma,
Şimdi yükseklere uçarsın amma
Gün olur konar mı kuş mezarıma
Âşıklar ederler aşkın methini
Kuru cah' l giydi aşk kisbetini
Zalim, sağlığımda bil kıymetimi
Boşuna akıtma yaş mezarıma.
İsrafil'im, aşk yüzünden yatarım
Ben dertliyim bülbül gibi öterim
Yüce dağ başında yalnız yatarım
Gün olur gelirsin eş mezarıma

Bu araştırmamızdan çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz :

Şiirlerin çekirdekleri sabittir, farklılık yardımcı unsurlarda meydana gelmiştir. Âşıklara verilen «Sevdiğim koyasın taş mezarıma» mısraı ve bu mısradaki «taş mezarıma» ayağı, ortaya konulan şiirlerde şekil ve muhteva bakımından bağlayıcı ve sınırlayıcı bir rol oynamıştır. «Mezarıma» kelime-

si redif olmak üzere şiirlerde kafiye yapan kelimeler şöyle sıralanmıştır:

1. Şiir : taş, yaş, baş, koş.
2. Şiir : taş, yaş, kuş, koş.
3. Şiir : yaş, taş, kış, eş.
4. Şiir : koş, taş, yaş, koş.
5. Şiir : boş, kuş, yaş, eş.

«Sevdiğim koyasın taş mezarıma» dizesinde aşkla birlikte ölüm ve ıztırap konuları da kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Âşıklara verilen bu ayakta-ki şiirler de ister istemez aşk ve ıztırap temi etrafında yaratılmıştır. Özellikle «mezarıma» redifi, teme bağlı kalınmasında çok etkili olmuştur. Zaten âşıkların, özellikle Doğu Anadolu âşıklarının aşk ve ıztırap konularına eğilimli olduğunu biliyoruz. Bir de ayakla sınırlanma bu temi işlemek kaçınılmaz olmuştur. «Taş mezarıma» bir geniş ayak olduğu, bununla kafiye yapabilecek çok sayıda kelime bulunduğu halde âşıkların tümü «yaş» kelimesini birer kez kafiye yerinde kullanmışlardır. Konu, ayakla sınırlanıp aşk ve elem etrafında geliştiği için âşıklar önce gözyaşını hatırlamışlar ve eonu kafiye olarak kullanmışlardır. Beş ayrı şiirde yer alan «yaş» kelimesinden sonra en çok kullanılan sözcük «taş»tır. «Koş» kelimesi üç ayrı şiirde, kuş ve eş kelimeleri de iki ayrı şiirde kafiye görevi yapmıştır. «Baş», «boş» ve «kış» kelimeleri ise sadece birer âşik tarafından kullanılmıştır. «yaş» sözcüğünün kafiye görevinde bulunduğu beş ayrı şiirin ilgili dizelerini alarak aralarındaki benzerliğe dikkat edelim :

Sakin dökmeyesin yaş mezarıma

(1. şiir)

Akıtıp döksen de yaş mezarıma

(2. şiir)

Bilmem döker misin yaş mezarıma

(3. şiir)

Akıt birkaç damla yaş mezarıma

(4. şiir)

Boşuna akıtma yaş mezarıma

(5. şiir)

Tümünde 6 + 5 durak sisteminin hakim olduğunu gördüğümüz yukarıdaki dizeler, «mezara gözyaşı dökme», «ölenin arkasından ağlamak» düşüncesi etrafında gelişerek ortaya konulmuştur. «yaş» ve «mezarıma» kelimeleri bütün dizelerde mevcuttur. Dizeleri tamamlayan «akıt-» ve «dök-» fiilleri farklı sözcükler olmasına rağmen «ağla-» fiilinin anlamını vermek üzere kullanılmışlardır. Yalnız farklılık fiillerinin zaman ve kiplerinde ortaya çıkmıştır; dökmeyesin, döksen de, döker misin, akıt, akıtma. Fiillerin hepsi ikinci tekil şahıs durumundadır. Böylece bütün dizeler şu forma göre kurulmuştur : «mezarıma gözyaşı dök/dökme».

Elimizdeki beş ayrı şiiri bir bütün halinde karşılaştırdığımızda şiirlerin birbirlerine son derece benzedikleri açıkça görülmekte ve Prof. Dr. Umay Günay'ın sözü edilen makalesindeki görüşlerini doğrular bir mahiyet arz etmektedir. Günay'ın konumuzla doğrudan alakalı bulunan görüşlerini aktararak yazıyı bitirmek istiyoruz :

«Ayak, şiirde ahengi sağlamanın yanında anlam bütünlüğünün kurulmasına da yardımcı olmaktadır. (...) Birbirlerinden habersiz iki âşık, aynı ayak ve aynı konuda birbirine fevkalade yakın şiirler söyleyebilirler. Kelime hazinesi büyük ölçüde müşterek olduğundan kafiye, aynı kelimelerin ardarda gelmesini sağlamakta ve şiirlerde benzerliğe, bazen benzerlikten de öte ayniliğe sebep olabilmektedir. Birbirlerine yakın şiirlerin birden çok şair adına kayıtlı olmasında müstensih hatası, bilerek başkasının şiirini kendi adına tapşırma gibi sebeplerin yanında ayakların bağlayıcılığı gibi yeni bir sebebi de göz önünde tutmak gerekir.»²

- 1 Umay Günay, «Halk Şiirinde Ayak Konusunda Bazı Düşünceler», Milli Folklor, 8, Aralık 1990, s. 32-34. (Bu konuda geniş bilgi için bkz: Umay Günay, Âşık Tarzı Şiir Gelenegi ve Rüya Motifi, Ank. 1986.)
- 2 U. Günay, a.g.y.